
ГЕОГРАФИЯ, ГЕОЭКОЛОГИЯ ЖӘНЕ ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ, ГЕОЭКОЛОГИИ И ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

GEOGRAPHY EDUCATION, GEOECOLOGY, AND ENVIRONMENTAL PROTECTION

<https://doi.org/10.31489/3106-9649/2026-1-2.GSD/24-32>

ӘОЖ 373 (8).545

Мақаланың редакцияға түскен күні: 27.12. 2025 ж. Қабылданған күні: 17.02.2026 ж.

Д. Ербол

*Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Қарағанды, Қазақстан
(Хат-хабарға арналған автор. E-mail: dosjanerbol77@gmail.com)*

ORCID ID: 0009-0003-4127-1288

Функционалды сауаттылықты қалыптастыруда география сабақтарын құрылымдау технологиясы

Мақалада функционалды сауаттылықты қалыптастыруда география сабақтарын құрылымдау технологиясының педагогикалық әлеуетін айқындауға арналған. Қазіргі білім беру жүйесінде функционалды сауаттылық білім алушылардың алған білімін күнделікті өмірде, әлеуметтік-экономикалық және кәсіби жағдаяттарда тиімді қолдана алу қабілетімен сипатталады. Осы тұрғыдан алғанда, география пәні табиғи, әлеуметтік және экономикалық үдерістерді кешенді түрде түсіндіру арқылы оқушылардың функционалды сауаттылығын дамытуда маңызды орын алады. Зерттеуде география сабақтарын құрылымдаудың заманауи технологиялары қарастырылған. Атап айтқанда, сабақтың мақсат қою, проблемалық жағдаят тудыру, ақпаратты талдау, практикалық қолдану және рефлексия кезеңдерін жүйелі ұйымдастыру жолдары ұсынылған. Құрылымдау технологиясы білім алушылардың сыни ойлауын, кеңістіктік талдау дағдыларын, картамен, статистикалық деректермен жұмыс жасау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар зерттеу барысында функционалды сауаттылықтың құрамдас бөліктері — ақпараттық, коммуникативтік, әлеуметтік және зерттеушілік құзыреттерді география сабақтарында қалыптастырудың әдістемелік тетіктері айқындалды. Зерттеу нәтижелері география пәні мұғалімдерінің тәжірибесінде, оқу бағдарламаларын жетілдіруде және білім беру процесінің сапасын арттыруда қолдануға бағытталған.

Кілт сөздер: функционалды сауаттылық, рефлексия, құрылымдау технологиясы, коммуникативтік құзырет, дағды, дифференциалды біліктілік.

Kipicne

Қазіргі кезде географияны оқыту әдістемесіндегі ғылыми зерттеулердің басты бағыты географиялық орта білім беруді модернизациялау, жалпы білім беретін мекемелердегі оқу үрдісін жетілдіру және де осы мекемелерге география пәнінің мұғалімін дайындау. Географияны оқыту әдістемесінің өзекті сұрақтарына жалпы білім беретін орта мектептердегі география пәнінің орны, мектеп географиясының концепциясы, мектеп географиясы курсының құрылымы, пәннің құрылымы мен мазмұнындағы оқытудың мәселелерін зерттеу әдістері, педагогикалық сараптама, оның түрлері жатады.

Қазіргі қазақ мектебін жаңарту тұжырымдамасы жалпы білім берудің жаңа басымдылығын анықтады, оның болжамы бойынша, оқыту үрдісі үлгісінің қалыптасуы мұғалім-оқушы, оқушы-

мұғалім ынтымақтастығының қарым-қатынасы негізінде дамуы іске асады, әр түрлі оқыту әдісінің үйлесімді келісуі, түрлі оқыту іс әрекетін қолдануды қамтамасыз етеді. Осы құндылықтардың барлығы жаңа буын мектептерінде географиядан білім берудің даму негізін құрайды. Мектептің әр сатысындағы географияны оқытудағы білім-тәрбие мақсаты, мазмұн құрылымын іріктеу принципі басты басымдылық.

Материалдар мен әдістер

Қоғам қоршаған ортадағы өзгерістер мен география ғылымының жетістіктерін ескере отырып, мектептегі география біліміне өсіп келе жатқан ұрпақтың географиялық сауаттылығы мен географиялық мәдениетін көтеруді басты міндет деп есептейді. Мектептегі білім алушылардың географиялық білім деңгейін арттыруда оқу құралдарының алатын маңызы өте зор.

Функционалды сауаттылық — адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарай ілесуі, адамның мамандығын әрдайым жетілдіріп отыруы.

Базалық сауаттылық — мектеп қабырғасында қалыптасатын, болашақта өзін-өзі дамытуды, адамның сауаттылық деңгейін арттыруды қамтамасыз ететін сауаттылықтың негізгі деңгейі. Ал функционалды сауаттылық — тұлғалық құзыреттіліктерді пайдалануға мүмкіндік беретін жоғары сауаттылық деңгейін сипаттайтын ұғым [1].

Сауаттылық ұғымы — дәстүрлі түрде жеке тұлғаның грамматикалық нормаларға сай оқу мен жазу дағдыларын игеру дәрежесі. Ұлттың мінез-құлқына сай — бірден-бір базалық көрсеткіштер мен әлеуметтік-мәдени дамуының бет-бейнесі. Сауаттылық ұғымының мазмұны тарихи тұрғыда қоғамдық талаптар мен индивидке қойылатын талаптардың ең төменгі шектік деңгейінің өзгеруіне байланысты өзгеріске ұшырады.

1969 жылы қыркүйек айында Тегеран қаласында өткен сауатсыздықты жою бойынша ағарту саласы министрлерінің Дүниежүзілік конгресінде алғаш рет «функционалды сауаттылық» термині енгізілді.

1970 жылдардың ортасына дейін функционалды сауаттылық ұғымы адамдардың кәсіби қызметімен байланысты болды. Уақыт өте келе ғана ғылымда бұл ұғым жан-жақты зерттеле бастады. Функционалды сауаттылық компьютерлік сауаттылықты, саяси, экономикалық сауаттылықты және әр түрлі қамтитын әмбебап әлеуметтік құбылыс ретінде қарастырылды [2].

Функционалды сауаттылық білімнің әртүрлі қызметімен байланысты біріктіретін жеке тұлғаны әлеуметтік бағдарлау әдісі ретінде әрекет етеді және қолданбалы білім негізінде өмірлік міндеттерді шешу қабілеті ретінде айқын көрінеді. Мұндай сауаттылық адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметке қатысуына, сондай-ақ өмір бойы білім алуына ықпал ететін факторға, қоғамдық әл-ауқаттың индикаторына айналады.

Қазіргі кезеңде функционалды сауаттылық ұғымы мағынасы жан-жақты зерттеліп, қоғам дамуын тежеуші сауатсыздықты жою мағынасында ғана емес, ұғымдық мағынасы іс-әрекеттің нәтижесі тұрғысында сауатсыздықты жою механизмдері мен тәсілдерін іздеу мәселесі ретінде де қарастырылады. Қазіргі ақпараттанған жаңа қоғамда функционалды сауаттылық барлық қоғамдық деңгейлердің әрекет нәтижесінің жетістік түйіні болмақ. Жаңа сипатта функционалды сауаттылық мағыналық тұрғыда кеңейіп, мәдениеттілік атрибуты дәрежесіне дейін көтерілді.

Кенес психологы А.А. Леонтьев айтып кеткендей: «Функционалды сауатты адам — өмірінің барлық сатысында тіршілік ету үшін алған білімі, дағдылары мен қабілеттіліктерін әлеуметтік қарым-қатынас үшін қолдана алатын адам».

М.А. Холодная еңбектерінде жалпы білім беру процесін реформалауда екі базалық ұғымды анықтауға болатындығы айтылған. Ол құзыреттілік және функционалды сауаттылық ұғымдары екенін атап өтеді. Аталған ұғымдар оқытудың нәтижесі және білім мазмұны бағдары ретінде қарастырылады. Ол нәтижелер оқу әрекетінде, ақпараттық қолдануда, шығармашылық іс-әрекетте, жетістікте, еңбек әрекеттері нәтижелерінде көрініс табатыны зерделенген [3].

Функционалды сауаттылық пен құзыреттілік білім алушы игеруі тиіс сапалық қасиеттер ретінде қарастырылған.

Сонымен қоса М.А. Холодная функционалды сауаттылық ұғымының оқу нәтижесі ретінде қолданылуымен қоса келесі айырмашылықтарын атап өткен (1-сурет). Олар:

1-сурет. М.А. Холодная еңбегі бойынша функционалдық сауаттылық ұғымының негізгі белгілері

Тұлға өзінің кәсіби білімінің, іскерліктерінің, дағдыларының, тәжірибесінің және тұлғалық қасиеттерінің деңгейімен, оның өзіне қатысты үздіксіз білім алуымен, атқарған ісіне шығармашылықпен, жауапкершілікпен қарауымен ерекшеленеді. Осы аталған барлық қасиеттер білім берудің құрылымы мен мазмұнында ғана емес, сонымен қатар сауаттылық құрылымында да болуы тиіс. Біріншіден — тек қана кәсіби деңгейде өзекті болатын, сұранысқа толы функционалды сауаттылық, екіншіден — оның тек пәндік мазмұнға ғана тәуелді емес, сонымен қатар тұлғаның қасиеттерін қалыптастыратын компоненттері болып келеді. Функционалдық сауаттылыққа қол жеткізген оқушылар білім алуы барысында өмірдің қалыпты жағдайларында кездесетін түрлі жағдаяттардың шешімдерін таба алатын қабілетке ие болған. Негізінен, қолданбалы білімін жүзеге асыра алатын деңгейдегі білім иесі. Жинақтай алғанда, функционалдық сауаттылық оқушының жеке тұлғасының әлеуметтенуіне игі ықпал ететін басты тірек деп есептеледі.

Осындай психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде көрсетілген білім алушылардың функционалдылығын талдай отырып, тұлға қалыптастырудағы құзыреттілікті педагогикалық қызметтің тиімділігін айқындайтын жиынтық ретінде қарауға болады. Қорыта келгенде, білім алушылардың функционалдық сауаттылығы — сөйлеу, дискурсивтік, тілдік, әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті қамтитын күрделі құрылым. Оқушы бойындағы танымдық қасиеттерді дамыту арқылы оның жалпы сауаттылығын қалыптастыруға болады. Оқушылар сыныпқа әртүрлі жұмыс тәжірибесімен, қызығушылықтарымен және қабілеттерімен келеді, бұл көбінесе мотивацияның әртүрлі деңгейіне және сауаттылыққа үйрету тәжірибесіне әкеледі. Мектеп пен оқу бағдарламасының талаптары жеке қызығушылықтармен және мансапқа дайындықпен толықтырылған кезде, функционалдық сауаттылықтың өміршеңдігі одан да маңызды болады. Халықаралық оқу қауымдастығының жасөспірімдердің сауаттылығы туралы мәлідемесіне сәйкес, «сауаттылықты оқытудың тиімді бағдарламасы әрбір оқушыға табысты оқырман, жазушы, спикер және тыңдаушы болу үшін қажетті дағдыларды, білім мен бейімділікті дамытуға мүмкіндік береді. Бұл мақсат сауаттылық бойынша оқытушылар қауымдастығының қолдауымен оқу, жазу, сөйлеу және тыңдау бойынша бүкіл оқу бағдарламасының бөлігі ретінде сауаттылықты жан-жақты және дәйекті оқытуды қажет етеді» [4].

Функционалдық сауаттылық ерекше қажеттіліктері бар білім алушылар үшін ең динамикалық салдарға ие. Бұл оқушылардың интеграциялануға деген ұмтылысы артып келе жатқандықтан, оларға әдеттегі оқу сабақтарында өз бетінше жұмыс істеуге мүмкіндік беру қажеттілігі барған сайын маңызды бола түсуде. Негізгі дағдыларды оқытудан айырмашылығы, функционалдық сауаттылықты оқыту білім алушыларды әртүрлі ортада тәуелсіз студенттің негізгі мақсаты. Бұл сонымен қатар әдеттегі оқу сабақтарымен үйлесімді, өйткені оқушылар бөлінбейді және сыныптастарынан бөлек «өмірлік дағдыларды» үйренеді. Ерекше қажеттіліктері бар білім алушылар әдеттегі білім беру ортасында толық жұмыс істей алмайтын жағдайларда, функционалдық сауаттылық оларға негізгі ортада жоғары

ақы төленетін жұмысқа орналасуға және қоғамның белсенді, өзін-өзі қамтамасыз ететін мүшелеріне айналуға мүмкіндік береді.

Функционалды сауаттылықтың білім алушылар ретіндегі рөлдеріндегі жеке тұлғаларға әртүрлі салдары бар. Функционалды сауатты болу оқушылардың білім берудің кейбір жалпы мақсаттарына жету қабілетін арттырады: жан-жақты, хабардар азамат болып қалыптасады. Саяси мақалаларды, мектеп саясатын және жұмыс іздеу ресурстарын оқу және түсіну функционалды сауатсыз оқушылар үшін кедергі болуы мүмкін. Сонымен қатар көптеген білім алушылардың ұмтылыстары орта білімнен кейінгі білім беруді қамтиды және зерттеулер сауаттылық дағдылары білім жетістіктерінің және әлеуметтік-экономикалық мәртебенің күшті болжаушысы екенін көрсетті. Керісінше, мектепте үлгермеушілік ересектердің кейінгі сауатсыздығымен байланысты болды. Осылайша білім алушылардың функционалды сауаттылығының салдары ересектердікіне ұқсас болғанымен, үлестер жоғарырақ.

Танымдық дағдылар сыныпта да, күнделікті өмірде де мәселелерді пысықтау және олардың шешімін табу үшін де маңызды. Бұл дегеніміз, егер оқушыға функционалды сауаттылық жетіспейтін болса, онда олар проблемаларды қалай шешуге болатындығын және сайып келгенде, қалай үйренуге болатындығын түсінбейді. Оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту олардың оқу үлгеріміне пайдалы болып қана қоймайды, сонымен қатар олардың шешім қабылдау және пайымдау қабілеттерін жетілдіреді және бұл дағдыларды өміріндегі әртүрлі тапсырмаларға қолдануға мүмкіндік береді.

Функционалды сауаттылық барлық білім алушылар үшін білім беруді ілгерілетуде шешуші рөл атқаруы тиіс. Ол жазбаша және баспа мәтінінен мағына шығару үшін танымдық дағдыларды пайдалануды ынталандырады және бұл білім берудегі императивті процесс. Функционалды сауаттылық оқушылардың толық әлеуетіне қол жеткізуі, белсенді және хабардар азамат болып өсуі және өмір бойы дамуын жалғастыруы үшін өте маңызды. Бұл оқушыларға өз бетінше білім алуға, өз қоғамдастығында тиімдірек қарым-қатынас жасауға, сондай-ақ жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін арттыруға мүмкіндік береді.

Оқушылар білім алу үшін қарым-қатынас жасағанда ақпаратты өңдейді, баламаларды қарастырады, есептерді құрастырады және шешеді. Бұл коммуникативті процесс жоғары деңгейлі ойлау мен проблемаларды шешу дағдыларын жетілдіруде шешуші рөл атқарады. Оқушылар бір-бірін толықтыратын пайымдау және сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын көрсетеді. Олар ойлауы мен мәнерлілігінде анық және нақты, күрделі мәселелердің шешімін табуда табанды, балама шешімдерді қарастыруда ашық ойлы. Әдетте мұғалімдер оқушылардың қойылған сұрақтарға немесе берілген тапсырмаларға жауаптарының сапасына және/немесе жетіспеуіне шағымданады. Әдетте, бұл оқушылардың ойлау және проблемаларды шешу қабілеттерінің көрінісі. Бұл ресурс бұл қабілеттерді жетілдірудің негізгі жолы оқушылардың жазу дағдыларын жетілдіру екенін дәлелдейді [5].

Білім берудің артықшылықтарын пайдалану үшін оқушылар өздерінің академиялық оқуларында және кейінірек практикалық өмірде өркендеуі үшін қажетті білімдер мен дағдылармен танысуы керек. Оқушылардың жетістігін қамтамасыз етудің ең негізгі дағдысы — оқу. Сонымен қатар білім алушылар жазудың тиімділігін арттырмайынша, оқуда ілгерілемейтінін көрсететін нақты жағдай бар. Бұл ресурстар функционалды сауаттылықты білім берудегі және практикалық өмірдегі табыстың негізі ретінде талқылайды. Функционалды сауаттылық — бұл оқу мен жазудан артық, ол сыни тұрғыдан ойлауды және оқу мен жазу дағдыларын практикалық пайдалануды көздейді.

Сауаттылық оқытудың негізгі құралы. Олардың екеуі де жоғары дәрежелі зияткерлік және практикалық дағдылар үшін маңызды мүмкіндіктер. Мұның дәлелін ХХІ ғасырға қажетті дифференциалды біліктілік талаптары туралы әлемнің түкпір-түкпірінен келген бірқатар үкіметтік және басқа есептерден табуға болады. Сауаттылықтың инструменталистік тұрғыдан алғанда неше түрлі формалары болғанымен, ең маңыздысы «жоғары дәрежелі» сауаттылық, атап айтқанда, сыни сауаттылық. Өйткені сауаттылықтың бұл деңгейі проблемаларды шешу құзыреттілігінің қажетті алғышарты. Сонымен қатар қазіргі заманғы батыстық білім беру бағдарламасы білім мен пәндік дағдыларды меңгеруден гөрі білім алушыларды өмір бойы білім алушылардың өзін-өзі басқаруына дайындайды. Осы тұрғыдан алғанда, сауаттылықтың мектепті бітіргеннен кейін «аяқталмай», кейінгі өмірге ауысуы маңызды. Бұл сауаттылықты оқытудың белгілі бір түрін білдіреді, ол негізгі дағдыларды оқытуды да, сауаттылықты меңгеруде өзін-өзі бағыттау әдеттерін ынталандыруды да қамтиды.

Саналы шешім қабылдауға ықпал ету үшін білім алушылардың өз әрекеттерінің ықтимал салдарын түсінуі өте маңызды. Дәстүрлі түрде себептілік туралы түсініктің артуы білім алушылардың тандауын жақсартуға әкеледі деген болжам жасалды. Детерминизмнің бұл моделі адамның мінез-құлқына әсер ететін көп бағытты әсерлерге және адамның мінез-құлқының көп бөлігі реактивті болатындығына баса назар аударады. Соған қарамастан себептілікті жақсырақ түсіну нәтижені жақсырақ болжауға әкелетін сияқты және бұл әртүрлі салаларда шешім қабылдау дағдыларын үйрету үшін ғылыми тұжырымдамаларды түсінуді қолдануға болатын сала. Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру күрделі, көп қырлы, ұзақ мерзімді процесс. Әртүрлі заманауи педагогикалық технологияларды шебер де сауатты үйлестіре отырып, сабақта және сабақтан тыс жұмыстарда күнделікті жүйелі жұмыс арқылы ғана қалаған нәтижеге қол жеткізуге болады.

Функционалдық сауаттылық сапалы білім беру үшін өте маңызды, өйткені ол қазіргі оқушыларға заманауи қоғамға табысты қатысу үшін қажетті дағдыларды береді. Бұл күнделікті тапсырмаларды орындау, ақпаратты түсіну және негізделген шешімдер қабылдау үшін қарапайым оқу, жазу және математика дағдыларын пайдалану мүмкіндігі.

Сапалы білім алу үшін функционалдық сауаттылықтың артықшылықтары:

– Жақсартылған академиялық нәтижелер. Функционалдық сауатты шәкірттер академиялық деңгейде жақсы нәтиже көрсетеді, өйткені олар әртүрлі көздерден алынған ақпаратты тиімді түсініп, пайдалана алады.

– Жұмысқа қабілеттілікті арттыру: Қазіргі экономикада функционалдық сауаттылық жұмысқа орналасудың міндетті шарты, өйткені жұмыс берушілер проблемаларды шешу, шешім қабылдау және коммуникация дағдылары бар қызметкерлерді іздейді.

– Азаматтық қатысу: Функционалды сауатты азаматтар негізделген шешімдер қабылдай алады, қоғамдық пікірталастарға қатыса алады және негізделген пікірлерді қалыптастыра алады.

– Жеке тиімділікті арттыру: Функционалдық сауаттылық жеке тиімділікті жақсартады, себебі ол адамдарға өз уақытын және қаржысын басқаруға, сондай-ақ мәселелерді шешуге және өз мақсаттарына жетуге мүмкіндік береді.

– Әлеуметтік бірігу: Функционалды сауатты қоғамдар ұйымшыл, өйткені адамдар бір-бірімен араласып, әртүрлі көзқарастарды түсіне алады [6].

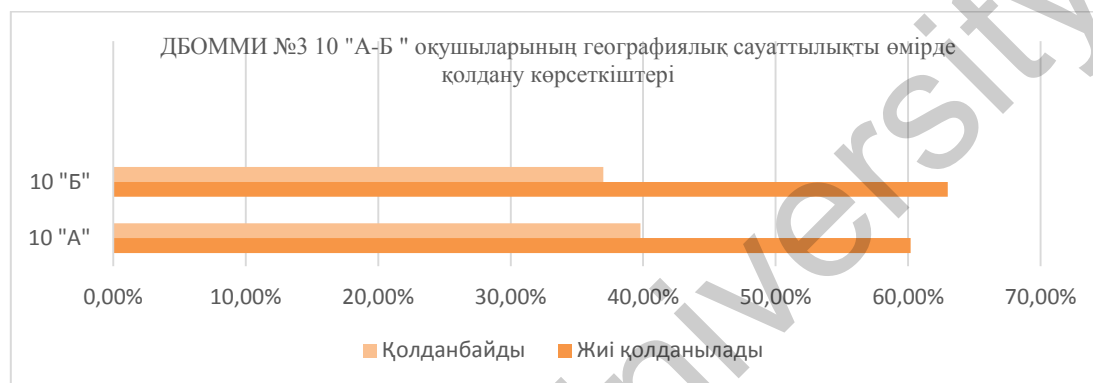
Білім беруге функционалдық сауаттылықты кіріктіру: Сапалы білім беру үшін функционалдық сауаттылықты оқу бағдарламасының барлық аспектілеріне енгізу қажет. Оған мыналар кіреді: Оқу және жазу дағдыларын нығайту: әртүрлі оқу стильдерін үйрету, шынайы мәтіндерді пайдалану және оқушыларға әртүрлі форматта жазуға мүмкіндік беру. Математикалық дағдыларды дамыту: Математиканы күнделікті жағдайларда қолдануға және есептерді шешуге және шешім қабылдауға үйренуге бағытталған. Нақты өмірлік байланыстар: функционалдық сауаттылықтың маңыздылығын және оны күнделікті іс-әрекеттерге қолдануды көрсету үшін нақты өмірлік мысалдарды пайдалану.

Функционалдық сауаттылық жеке тұлғаларды өмірлік жағдайларды тиімді басқаруға қажетті дағдылармен қаруландыратын сапалы білім беруде маңызды рөл атқарады. Функционалдық сауаттылықтың өмірлік жағдайларға негізделген сапалы білім беруге қалай ықпал ететіні мынада: Нақты мақсаттарға арналған практикалық дағдылар жиынтығы: Функционалдық сауаттылық адамдарға өз қауымдастықтарында тиімді жұмыс істеуге мүмкіндік беретін нақты өмірде оқу, жазу және математика үшін қажетті практикалық дағдылар жиынтығын білдіреді. Өмір сапасына әсері: Функционалдық сауаттылық дағдыларына ие болу адамдарға өздерінің өмір сүру сапасын жақсартуға, негізделген шешімдер қабылдауға және сауаттылық дағдыларын қажет ететін әрекеттерде оқуды жалғастыруға мүмкіндік береді. Дамыған елдерде функционалдық сауаттылық деңгейі табыс деңгейіне пропорционалды және қылмыстың жекелеген түрлерін жасау қаупіне кері пропорционалды. Функционалдық сауаттылық жұмысқа қабілеттілік пен экономикалық әл-ауқатпен тығыз байланысты. Ақпарат пен ресурстарға қол жеткізу: Функционалдық сауаттылық адамдардың күнделікті өмірге қажетті ақпаратқа қол жеткізу және түсіну қабілетін жақсартады, мысалы, тамақ ингредиенттерін оқу, дәрі-дәрмектерді немесе техникалық нұсқауларды түсіну және келісімшарттарға қол қою. Өмір бойы білім алу және бейімделу: Функционалдық сауаттылық өмір бойы білім алу және бейімделу үшін маңызды, бұл адамдарға өз тобының және қоғамдастықтың тиімді жұмыс істеуі үшін қажетті әрекеттерге қатысуға мүмкіндік береді. Жұмыс күшіне және салаларға әсері: Функционалдық сауаттылық жұмыс күші үшін өте маңызды, өйткені ол өмір сапасының айтарлықтай жақсаруына, жалақының жоғарылауына, денсаулықтың жақсаруына,

жұмысқа орналасу мүмкіндіктері мен өмір сүру деңгейінің жақсаруына әкелуі мүмкін. Бұл салалардың өсуі мен дамуы үшін де өте маңызды. Білім беру мен жұмыспен қамту саласындағы теңсіздікті жою [7].

Функционалды сауаттылық білім алуудағы және жұмысқа орналасу мүмкіндіктеріндегі теңсіздікті жоюдың негізгі факторы, өйткені ол адамдардың білім алу мен жұмысқа орналасу мүмкіндіктеріне қол жеткізу және одан пайда алу мүмкіндігіне тікелей әсер етеді. Функционалды сауаттылық сапалы білім берудің құрамдас бөлігі, өйткені ол адамдарға нақты өмірлік жағдайлармен тиімді әрекеттесу, ақпаратқа қол жеткізу, негізделген шешімдер қабылдау және өз қауымдастығы мен қоғамға маңызды үлес қосуға мүмкіндік береді.

Білім алушылардың функционалды сауаттылықтарының қандай деңгейде екенін анықтау мақсатында сауалнама алынды. Сауалнама географиялық сауаттылық деңгейі, олардың проблемалық жағдаяттарда география пәнін қалай қолдана алатындығы туралы сұрақтар жиынтығын құрады. Сауалнама нәтижесі 2-суретте берілді:

2-сурет. Сауалнама қорытындысы

Оқыту үдерісінде оқушылардың функционалды сауаттылығын қалыптастыруда, ең бастысы, білім алушыларды ғылыми біліммен қаруландыру міндеті аса маңызды. Осы орайда оқытудың ғылымилығы ұстанымы жетекші рөл атқарады. Бұл ұстаным бойынша білім алушыларды берілетін білімнің мазмұнының ғылымның қазіргі даму деңгейіне сәйкестігі, оларға заттар мен құбылыстардың заңдылықтарын ұғындыру және олардың арасындағы себеп-салдарлық байланысты ашу ескерілуі қажет.

География сабақтарында географиялық білімді меңгеру тиімділігін арттыруға көмектесетін оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың әртүрлі формалары қолданылады. Бұл пәнді оқыту әдістемесінің басымдылығы мен оқушылардың компетенттілігінің алдыңғы орынға шығуы үшін маңызды. Осы жағдайда, география пәнін оқыту үшін кейбір әдістер мен тәсілдерге тоқталып кетсек (1-кесте):

1 - кесте

География пәнінде қолданылатын формалар түрі

Фронтальды форма	Оқу-тәрбие процесін фронтальды ұйымдастыру арқылы мұғалім бір уақытта сыныптағы барлық оқушыларға сөз сөйлейді. Бұл лекция, пікірталас, карталар мен диаграммаларды көрсету болуы мүмкін. Фронтальды форма барлық оқушыларға жалпы ақпаратты жеткізуге және тақырып бойынша жалпы түсінік құруға мүмкіндік береді
Индивидуальды форма	Индивидуальды формада оқушылар өз бетінше жұмыс жасайды. Бұл үй тапсырмасын орындау, зерттеу жұмысы, оқулықтар немесе мақалаларды оқу болуы мүмкін. Индивидуальды формада оқушылар өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын дамытуға және материалды жақсы меңгеруге мүмкіндік алады
Топтық форма	Оқушылар есептерді шешу, тақырыптарды талқылау немесе жобалар жасау үшін топта жұмыс істейді. Артықшылықтары: коммуникативті дағдыларды дамытады, пікір алмасуға ықпал етеді, мәселелерді бірлесіп шешуге мүмкіндік береді

Қорытынды

Қазіргі әлем мектеп оқушыларын оқытудағы педагогикалық тәсілдерді қайта қарастыруды талап етеді. Бүгінгі таңда функционалдық сауатты оқушы білім сапасының көрсеткіші. Ол күнделікті мәселелерді сәтті шешеді, қарым-қатынас жасауды және әртүрлі әлеуметтік жағдайларда шығудың жолын табуды біледі, қарапайым оқу және жазу дағдыларын қолданады, сонымен қатар пәнаралық байланыстарды қалыптастырады.

География сабағында функционалдық сауаттылықты дамыту білім алушылардың оқу жетістіктерін арттырумен қатар, олардың күнделікті өмірде, әлеуметтік және кәсіби ортада географиялық білімді тиімді қолдану қабілетін қалыптастырудың маңызды тетігі. Зерттеу барысында география пәнінің мазмұнын құрылымдау, практикалық бағытталған тапсырмаларды жүйелі енгізу, проблемалық жағдаяттар мен өмірлік кейстерді пайдалану функционалдық сауаттылықтың негізгі компоненттерін — ақпараттық, коммуникативтік, аналитикалық және сыни ойлау дағдыларын дамытуға ықпал ететіні анықталды.

Оқу үдерісінде цифрлық ресурстарды, картографиялық материалдарды, статистикалық деректерді және жобалық-зерттеушілік әдістерді қолдану білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырып, географиялық ұғымдар мен заңдылықтарды саналы меңгеруіне мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде білім алушылардың кеңістіктік ойлауын қалыптастырып, табиғи және әлеуметтік-экономикалық құбылыстарды кешенді тұрғыда талдау қабілетін жетілдіреді.

Осылайша география сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған әдістемелік тәсілдерді жүйелі және мақсатты қолдану қазіргі білім беру талаптарына сәйкес бәсекеге қабілетті, өз білімін өмірлік жағдаяттарда тиімді пайдалана алатын тұлғаны қалыптастыруға негіз болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Формирование универсальных учебных действий в основной школе: от действия к мысли. Система заданий: пос. для учителя / под ред. А.Г. Асмолова. — Москва: Просвещение, 2010. — 159 с.
- 2 Hattie J.A. C. Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement / J.A.C. Hattie. — New York: Routledge, 2008. — 392 p.
- 3 Холодная М.А. Психологическое тестирование и право личности на собственный вариант развития / М.А. Холодная // Психология. Журнал Высшей школы экономики. — 2004. — Т. 1, № 2. — С. 66–75.
- 4 Ильясов Д.Ф. и др. Формирование функциональной грамотности учащихся / Д.Ф. Ильясов, Е.А. Селиванова, А.А. Севрюкова, В.В. Кудинов [и др.]. — Челябинск: ЧИППКРО, 2022. — 160 с.
- 5 Алексашина И.Ю. Формирование и оценка функциональной грамотности учащихся: учебно-методическое пособие / И.Ю. Алексашина, О.А. Абдулаева, Ю.П. Киселев. — Санкт-Петербург: КАРО, 2023. — 160 с.
- 6 Алексашина И.Ю. Формирование и оценка функциональной грамотности учащихся: учебно-методическое пособие / И.Ю. Алексашина, О.А. Абдулаева, Ю.П. Киселев. — Спб.: КАРО, 2019. — 160 с.
- 7 Жапарова Т.Ж. Сын тұрғысынан ойлау технологиясын қолдану арқылы оқушының өз бетінше ойлау қабілетін қалыптастыру және дамыту / Т.Ж. Жапарова, Г.Б. Хусаинова // «Нәтижелі оқыту — білім берудің тенденциялары» атты Республикалық ғылыми-практикалық конференциясының жинағы. — Астана, 2023. — 213-214-б.

Д. Ербол

Технология структурирования уроков географии в формировании функциональной грамотности

В статье рассматривается педагогический потенциал технологии структурирования уроков географии в формировании функциональной грамотности обучающихся. В современной системе образования функциональная грамотность характеризуется способностью обучающихся эффективно применять полученные знания в повседневной жизни, а также в социально-экономических и профессиональных ситуациях. В этом контексте предмет «география» занимает важное место в развитии функциональной грамотности, поскольку обеспечивает комплексное понимание природных, социальных и экономических процессов. В исследовании анализируются современные технологии структурирования уроков географии. В частности, предлагаются способы системной организации этапов урока, включающих целеполагание, создание проблемной ситуации, анализ информации, практическое применение и

рефлексию. Технология структурирования способствует развитию критического мышления, навыков пространственного анализа, умений работать с картами и статистическими данными. Кроме того, в ходе исследования определяются методические механизмы формирования компонентов функциональной грамотности — информационной, коммуникативной, социальной и исследовательской компетенций в процессе обучения географии. Результаты исследования могут быть использованы в практике учителей географии, при совершенствовании учебных программ и повышении качества образовательного процесса.

Ключевые слова: функциональная грамотность, рефлексия, технология структурирования, коммуникативная компетенция, навык, дифференцированная компетентность.

D. Erbol

Technology of Structuring Geography Lessons in the Development of Functional Literacy

The article is devoted to identifying the pedagogical potential of lesson structuring technology in geography education for the development of students' functional literacy. Functional literacy is understood as learners' ability to effectively apply acquired knowledge in everyday life, as well as in socio-economic and professional contexts. Geography plays a key role in fostering functional literacy by providing an integrated understanding of natural, social, and economic processes. The study examines contemporary technologies for structuring geography lessons and proposes a systematic organization of lesson stages: goal setting, problem-based situations, information analysis, practical application, and reflection. Lesson structuring technology contributes to the development of critical thinking, spatial analysis skills, and the ability to work with maps and statistical data. The study also identifies methodological mechanisms for developing key components of functional literacy—informational, communicative, social, and research competencies—within geography lessons. The findings are intended for use in geography teachers' professional practice, curriculum development, and improving the quality of the educational process.

Keywords: functional literacy, reflection, lesson structuring technology, communicative competence, skill, differentiated competence.

References

- 1 Asmolov, A.G. (Ed.). (2010). *Formirovanie universalnykh uchebnykh deystvii v osnovnoi shkole: ot deystvii k mysli. Sistema zadaniy: posobie dlia uchitelia* [Developing Universal Learning Activities in Basic School: From Action to Thought. A System of Assignments: A Teacher's Guide]. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 2 Hattie, J.A.C. (2008). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. New York: Routledge.
- 3 Kholodnaya, M.A. (2004). Psikhologicheskoe testirovanie i pravo lichnosti na sobstvennyi variant razvitiia [Psychological testing and the individual's right to a personal development path]. *Psikhologiya. Zhurnal Vyshei shkoly ekonomiki — Psychology. Journal of the Higher School of Economics*, 1(2), 66–75 [in Russian].
- 4 Ilyasov, D.F., Selivanova, Ye.A., Sevryukova, A.A., & Kudinov, V.V. et al. (2022). *Formirovanie funktsionalnoi gramotnosti uchashchikhsia* [Formation of functional literacy students]. Chelyabinsk: Cheliabinskii institut perepodgotovki i povysheniia kvalifikatsii rabotnikov obrazovaniia [in Russian].
- 5 Aleksashina, I.Yu., Abdulaeva, O.A., & Kiselev, Yu.P. (2023). *Formirovanie i otsenka funktsionalnoi gramotnosti uchashchikhsia: uchebno-metodicheskoe posobie* [Formation and assessment of students' functional literacy. Teaching and methodological guide]. Saint Petersburg: KARO [in Russian].
- 6 Aleksashina, I.Yu., Abdulaeva, O.A., & Kiselev, Yu.P. (2019). *Formirovanie i otsenka funktsionalnoi gramotnosti uchashchikhsia: uchebno-metodicheskoe posobie* [Formation and assessment of students' functional literacy: teaching and methodological guide]. Saint Petersburg: KARO [in Russian].
- 7 Zhaparova, T.Zh., & Khusainova, G.B. (2023). Syn turgysynan oilau tekhnologiiiasyn qoldanu arqyly oqushynyn oz betinshе oilau qabiletin qalyptastyru zhane damyту [Formation and development of students' independent thinking through critical thinking technology]. «*Natizheli oqyту — bilim berudin tendentsiialary*» aty Respublikalyq gylimi-praktikalyq konferentsiiasynyn zhinagy — *Collection of the Republican Scientific and Practical Conference "Effective learning — trends in education"* (pp. 213-214). Astana [in Kazakh].

Авторлар туралы мәліметтер

Ербол Досжан — «География» білім бағдарламасының 2-інші курс магистранты, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Қарағанды, Қазақстан.

Information about the author

Yerbol Doszhan — 2nd-year master's student of the Geography educational program, Karaganda National Research University named after Academician E.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan.

Buketov University